



Paper

# Monitor Duurzaam Nederland 2017

Update indicatoren

Mei 2017

# Inhoud

- 1. Inleiding 3**
- 2. Duurzaamheid: 'hier en nu', 'later' en 'elders' 5**
  - 2.1 Kwaliteit van leven 'hier en nu' 6
  - 2.2 Kwaliteit van leven 'later' 8
  - 2.3 Kwaliteit van leven 'elders' 10
- 3. Ontwikkeling per maatschappelijk domein 11**
  - 3.1 Handel, hulp en grondstoffen 12
  - 3.2 Biodiversiteit en landschap 13
  - 3.3 Klimaat en energie 15
  - 3.4 Materiële welvaart, economie en financiële houdbaarheid 16
  - 3.5 Ongelijkheid 18
- 4. Monitor Duurzaam Nederland op de CBS-website 19**

# 1. Inleiding

In 2008 gaf het toenmalige kabinet de opdracht aan het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) om samen met het Centraal Planbureau, het Planbureau voor de Leefomgeving en het Sociaal en Cultureel Planbureau een tweejaarlijkse Monitor Duurzaam Nederland te publiceren. Inmiddels zijn er drie edities verschenen. In 2014 bestond de Monitor uit twee delen: een indicatorenrapport geschreven door het CBS en een beleidsmatige verkenning van de hand van de drie planbureaus.

Het voorliggende indicatorenrapport Monitor Duurzaam Nederland is het laatste dat onder die naam zal worden gepubliceerd. Het betreft een in vergelijking met vorige edities beknopte rapportage. Op advies van de in 2015 ingestelde tijdelijke commissie Breed welvaartsbegrip wordt de Monitor Duurzaam Nederland in de komende jaren omgevormd tot een jaarlijks te verschijnen Monitor Brede Welvaart.<sup>1)</sup> De eerste versie van de Monitor Brede Welvaart zal in mei 2018 verschijnen.

Het meetsysteem van de Monitor Brede Welvaart wordt net als de Monitor Duurzaam Nederland gebaseerd op de *CES Recommendations for Measuring Sustainable Development*<sup>2)</sup>, maar de nieuwe Monitor zal de ontwikkeling van de brede welvaart in Nederland visueel aantrekkelijker presenteren. Ook zal worden geïnvesteerd in het tijdiger maken van indicatoren en zal de indicatorenlijst waar nodig worden gereviseerd. De Monitor Brede Welvaart zal ieder jaar in mei verschijnen en besproken worden tijdens het Verantwoordingsdebat in de Tweede Kamer. Deze laatste Monitor Duurzaam Nederland volgt nog het vertrouwde stramien van de voorgaande edities en bevat nog geen nieuwe visualisaties.

In de Monitor Duurzaam Nederland wordt uitgegaan van de definitie van duurzaamheid zoals gegeven door de Commissie Brundtland: *Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder dat daarmee de behoeften van toekomstige generaties, zowel hier als in andere delen van de wereld, in gevaar worden gebracht*. Voor een verdere uiteenzetting over de opbouw van het indicatorensysteem en de meta data per indicator, wordt verwezen naar de Monitor Duurzaam Nederland 2014.<sup>3)</sup>

Paragraaf 2 presenteert de dashboards van de kwaliteit van leven 'hier en nu', 'later' en 'elders'. In deze dashboards wordt op basis van trends over een lange termijn (vanaf 2000) aangegeven hoe groot de kwaliteit van leven op dit moment is in Nederland ('hier en nu'), maar ook of er in het kader van dit welvaartsstreven wordt ingeteerd op hulpbronnen, hetzij in Nederland (kwaliteit van leven 'later') dan wel elders in de wereld (kwaliteit van leven 'elders'). In paragraaf 3 worden de indicatoren per beleidsthema, zoals gezondheid of veiligheid, gepresenteerd.

In de nieuwe Monitor Brede Welvaart zal deze indeling naar beleidsthema's anders worden ingevuld en zullen de 17 duurzaamheidsdoelen (de Sustainable Development Goals oftewel SDGs) bij de thematische bespreking worden betrokken. De SDGs vormen de agenda van de Verenigde Naties op het gebied van duurzame ontwikkeling. Alle leden van de VN

<sup>1)</sup> <https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/34298-3.pdf>.

<sup>2)</sup> <http://www.indicators.be/pdf/unece2014.pdf>.

<sup>3)</sup> <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2014/48/monitor-duurzaam-nederland-2014>.

onderschrijven deze doelen en hebben zich daarmee gecommitteerd om in de periode 2015-2030 een groot aantal zaken op het gebied van duurzaamheid in de wereld te verbeteren.

De belangrijkste uitkomsten van de Monitor Duurzaam Nederland 2017:

De kwaliteit van leven in Nederland toont in grote lijnen een gunstig beeld en is naar Europese maatstaven hoog. Wel wordt er vrij sterk ingeteerd op hulpbronnen, zowel in Nederland als elders in de wereld.

- *Het dashboard kwaliteit van leven 'hier en nu'* toont dat de langetermijntrend (vanaf 2000) van de consumptieve bestedingen per hoofd van de bevolking positief is en dat de bevolking de tevredenheid met het leven al lange tijd met een rapportcijfer van bijna een 8 waardeert.
- Ook van het overgrote deel van de andere indicatoren in het dashboard kwaliteit van leven 'hier en nu' is de langetermijntrend positief of neutraal vanuit het oogpunt van duurzaamheid. Hier staat tegenover dat het dashboard een ongunstige ontwikkeling laat zien voor wat betreft de langetermijntrend van zorgen van mensen omtrent de ontwikkeling van hun inkomen, de houdbaarheid van de pensioenen en de structurele werkloosheid. Verder is de inkomensongelijkheid in Nederland iets toegenomen volgens de in deze monitor gehanteerde maatstaf.
- *Het dashboard hulpbronnen ('later')* toont de hulpbronnen die worden nagelaten aan toekomstige generaties. Het beeld voor het economisch kapitaal is positief. Zo vertonen de voorraden fysiek- en kenniskapitaal vanaf 2000 een stijgende trend.
- De cijfers voor sociaal kapitaal geven ook een overwegend positief beeld. Zowel bij het vertrouwen dat burgers in elkaar hebben, als het vertrouwen in instituties is de trend vanaf 2000 stabiel of zelfs stijgend en is het niveau vergeleken met andere EU-landen relatief hoog. De trend van het deel van de bevolking dat zich gediscrimineerd voelt is neutraal.
- Bij het menselijk kapitaal nam enerzijds de trend van zowel de beroepsbevolking als het opleidingsniveau vanaf 2000 toe. Anderzijds daalde het aantal gewerkte uren per werkende per week.
- De grootste druk in het dashboard 'hulpbronnen' ligt op het natuurlijk kapitaal, vooral vanwege de hoge bevolkingsdichtheid en de geringe hoeveelheid natuur in Nederland. Daarnaast blijft de CO<sub>2</sub>-uitstoot groot en wordt er ingeteerd op voorraden van fossiele brandstoffen. In Nederland is het aandeel hernieuwbare energie naar Europese maatstaven laag, ondanks verbeteringen die de laatste jaren zijn gerealiseerd. Na jaren van achteruitgang, lijkt de biodiversiteit te stabiliseren. Tal van statistieken laten echter zien dat de soortenrijkdom van planten en dieren onder druk staat.
- *Uit het dashboard Nederland in de wereld ('elders')* blijkt enerzijds dat Nederland in vergelijking met andere EU-landen een relatief grote druk op de natuurlijke hulpbronnen van de rest van de wereld legt, vooral op die van de ontwikkelingslanden door de grote invoer van energie, mineralen en biomassa. Anderzijds neemt de handel van Nederland met de 48 Least Developed Countries in de wereld nog steeds toe, wat mogelijk een positief welvaartseffect in deze landen heeft.

## 2. Duurzaamheid: ‘hier en nu’, ‘later’ en ‘elders’

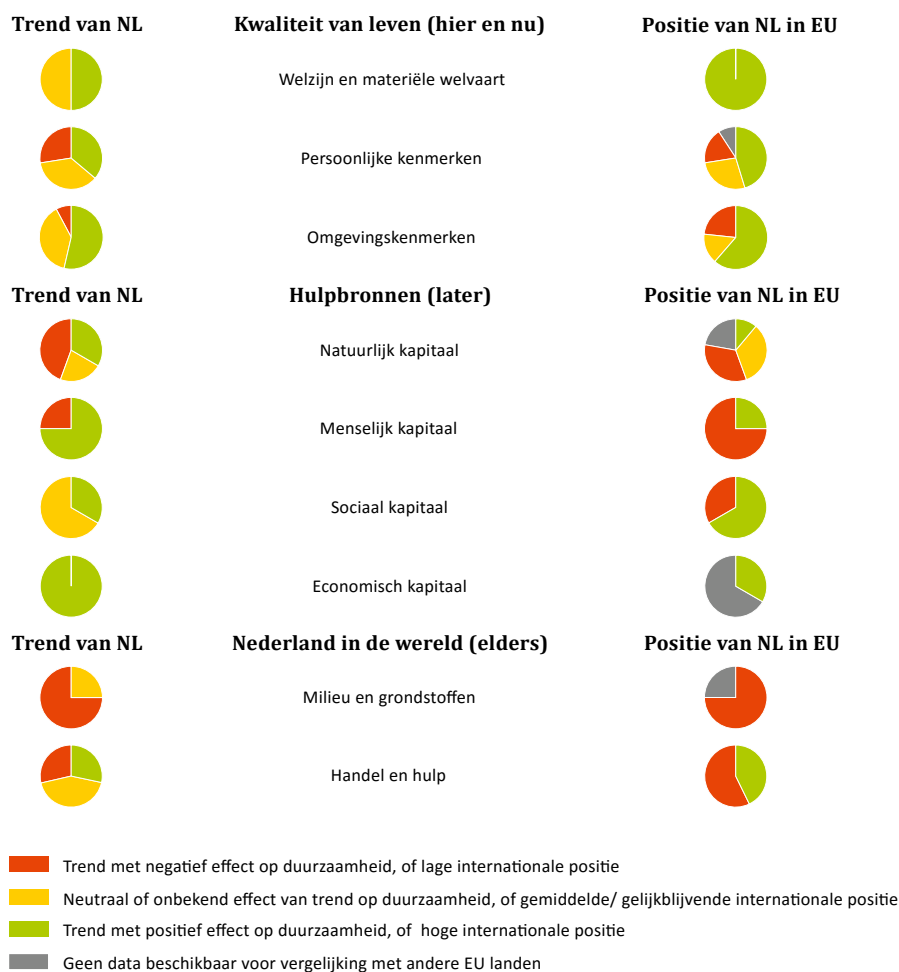
Deze paragraaf beschrijft met behulp van dashboards in welke mate Nederland zich duurzaam ontwikkelt. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt naar de drie aspecten die centraal staan in de Brundtland-definitie van duurzame ontwikkeling: (1) een voldoende kwaliteit van leven (gemeten met 26 indicatoren), die (2) niet ten koste gaat van de mogelijkheden van toekomstige generaties om te voorzien in hun behoeften (19 indicatoren) en (3) ook de kwaliteit van leven in andere landen (met name ontwikkelingslanden) per saldo niet nadelig beïnvloedt (11 indicatoren).

In de drie dashboards zijn dus in totaal 56 indicatoren opgenomen. Het is lastig om zoveel informatie op een eenduidige wijze te communiceren. Vandaar dat een visualisatie is ontwikkeld waarbij in cirkeldiagrammen met kleuren wordt aangegeven hoe Nederland er vanuit het oogpunt van duurzaamheid voorstaat (zie figuur 2.0.1). In de eerste kolom staat voor elk van de drie aspecten van duurzaamheid aangegeven bij welk deel van de indicatoren de trend in Nederland zich sinds 2000 overwegend positief (groen) dan wel neutraal (geel) of negatief (rood) ontwikkelde. ‘Positief’ betekent hier dat de trend sinds 2000 een significant gunstig effect heeft vanuit het oogpunt van duurzaamheid, voor ‘negatief’ geldt het omgekeerde. Een neutrale score houdt in dat de trend een neutraal effect heeft op duurzaamheid of niet berekend kan worden. De derde kolom vergelijkt de Nederlandse scores met die in de overige 27 lidstaten van de Europese Unie. Hierdoor kan snel worden bepaald hoe Nederland ervoor staat op de EU-ranglijst. Groen geeft aan dat Nederland bij de negen best scorende EU-lidstaten behoort, rood betekent dat Nederland bij de negen slechtst scorende lidstaten behoort en geel dat Nederland in de middenmoot zit.<sup>4)</sup> Grijs betekent dat er geen internationaal vergelijkbare data beschikbaar zijn. De scores in onderstaand schema geven op een algemeen niveau aan hoe het met de ontwikkeling van de kwaliteit van leven in het ‘hier en nu’ gesteld is en of er mogelijk sprake is van afwentelingen naar toekomstige generaties (‘later’), of naar andere landen (‘elders’). De bijbehorende indicatoren worden uitgewerkt in de dashboards 2.1.1, 2.2.1 en 2.3.1.

Evenals in de voorgaande edities van de Monitor Duurzaam Nederland blijkt dat de kwaliteit van leven in Nederland zich gunstig ontwikkelt en naar Europese maatstaven hoog is. Ook laten de cijfers zien dat er een nog steeds afwenteling op ‘later’ en vooral ‘elders’ plaatsvindt.

<sup>4)</sup> Indien er geen data zijn voor alle 28 EU-landen dan wordt de bovenste 1/3, middelste en onderste 1/3 van de wel beschikbare landen gerangschikt. Over het algemeen is de bepaling of trends dan wel ‘groen’, ‘rood’ of ‘geel’ zijn vastgesteld aan de hand van het meest recente jaar waarover data voor Nederland en de meeste EU-landen voorhanden zijn.

## 2.0.1 Samenvatting van de scores op de drie aspecten van duurzaamheid



Noot: Elk cirkeldiagram is opgebouwd uit een aantal indicatoren (zie hoofdstuk 2). Het aantal indicatoren is niet voor alle cirkels gelijk. Elke indicator krijgt een kleur: rood, geel, groen of grijs (zie legenda). De kleuren geven overigens geen inzicht in de grootte van verschillen tussen landen.

## 2.1 Kwaliteit van leven 'hier en nu'

De eerste pijler onder het duurzaamheidsbegrip wordt gevormd door de kwaliteit van leven in het 'hier en nu'. Deze kwaliteit van leven wordt in het maatschappelijk debat vaak beschreven met behulp van het bruto binnenlands product (bbp). Deze maatstaf dekt echter lang niet alle aspecten van levenskwaliteit. Het dashboard kwaliteit van leven 'hier en nu' besteedt dan ook aandacht aan een brede waaier van welvaartsaspecten, waarvan de materiële welvaart er slechts één is. Er zijn ook tal van niet-materiële zaken zoals gevoelens van veiligheid en het vertrouwen in instituties die onze kwaliteit van leven bepalen. Dashboard 2.1.1 geeft een overzicht van de belangrijkste aspecten van de kwaliteit van leven 'hier en nu'. Er is te zien hoe Nederland zich vanaf 2000 heeft ontwikkeld en wat onze positie op de EU ranglijst is.

## 2.1.1 Dashboard kwaliteit van leven ('hier en nu')

| Thema                                | Indicator                                  | Positie van Nederland in vergelijking met Europa |       |
|--------------------------------------|--|--|-------|
|                                      |  | Trend sinds 2000                                 |       |
| <b>Welzijn en materiële welvaart</b> |  |  |       |
| Welzijn                              | Tevredenheid met het leven                 | geel   | groen |
| Materiële welvaart                   | Consumptieve bestedingen                   | groen  | groen |
| <b>Persoonlijke kenmerken</b>        |  |  |       |
| Gezondheid                           | Zelfgerapporteerde gezondheid              | geel   | groen |
|                                      | Gezonde levensverwachting vrouwen          | groen  | rood  |
| Wonen                                | Tevredenheid met woning                    | geel   | groen |
|                                      | Kwaliteit van woningen                     | geel   | geel  |
| Opleiding                            | Tevredenheid met opleiding                 | groen  | geel  |
|                                      | Opleidingsniveau                           | groen  | rood  |
| Vrije tijd                           | Tevredenheid over vrije tijd               | geel   | groen |
|                                      | Vrije tijd                                 | groen  | grijs |
| Bestaanszekerheid                    | Eigen financiële situatie                  | rood   | groen |
|                                      | Structurele werkloosheid                   | rood   | geel  |
| Pensioenen                           | Pensioenen                                 | rood   | groen |
| <b>Omgevingskenmerken</b>            |  |  |       |
| Veiligheid                           | Onveiligheidsgevoelens                     | geel   | groen |
|                                      | Slachtofferschap van misdaad               | groen  | geel  |
| Ongelijkheid                         | Tevredenheid over inkomensongelijkheid     | geel   | groen |
|                                      | Inkomensongelijkheid                       | rood   | groen |
|                                      | Inkomensongelijkheid man/vrouw             | groen  | rood  |
| Sociale participatie en vertrouwen   | Gegeneraliseerd vertrouwen                 | groen  | groen |
|                                      | Discriminatiegevoelens                     | geel   | rood  |
|                                      | Contact met familie, vrienden en collega's | groen  | groen |
|                                      | Vrijwilligerswerk                          | groen  | groen |
| Instituties                          | Vertrouwen in instituties                  | geel   | groen |
|                                      | Opkomst verkiezingen                       | geel   | groen |
| Natuur                               | Natuurgebieden                             | groen  | rood  |
| Luchtkwaliteit                       | Stedelijke blootstelling aan fijnstof      | groen  | geel  |

■ Trend met negatief effect op duurzaamheid, of lage internationale positie  
■ Neutraal of onbekend effect van trend op duurzaamheid, of gemiddelde/ gelijkblijvende internationale positie  
■ Trend met positief effect op duurzaamheid, of hoge internationale positie  
■ Geen data beschikbaar voor vergelijking met andere EU landen

### Welzijn en materiële welvaart

De langetermijntrend van de consumptieve bestedingen per hoofd van de bevolking is positief. Maar niet alleen in materiële zin gaat het goed in Nederland, ook de tevredenheid van de bevolking met het leven is groot. Deze tevredenheid wordt afgemeten aan het antwoord op de vraag 'Alles bij elkaar genomen, hoe tevreden bent u vandaag de dag met uw leven in het algemeen?' Vanaf 2000 ligt dit 'rapportcijfer', met steeds bijna een 8, op een stabiel niveau dat in vergelijking met veel andere Europese landen hoog is.

### Persoonlijke kenmerken

De verslechtingen die zich sinds 2000 hebben voorgedaan in de levenskwaliteit betreffen vooral de persoonlijke kenmerken. Met name economische indicatoren zoals zorgen over de eigen financiële situatie, structurele werkloosheid en pensioenen laten vanaf 2000 een negatieve trend zien. In vergelijking met de andere EU-landen doet Nederland het overigens goed. Alleen voor wat betreft de gezonde levensverwachting van vrouwen en het opleidingsniveau staat Nederland relatief laag op de Europese ranglijst.

## Omgevingskenmerken

Voor wat betreft de omgevingskenmerken is het beeld van de ontwikkeling van de kwaliteit van leven zo mogelijk nog positiever. Alleen de indicator inkomensongelijkheid kleurt rood, als gevolg van de schever geworden inkomensverdeling. Nederland staat onderin de Europese ranglijst bij ondermeer de mate waarin mensen zich gediscrimineerd voelen en de aanwezigheid van natuurgebieden.

Vergeleken met de Monitor van 2014 is te zien dat de ontwikkeling van de pensioenreserves en de inkomensongelijkheid zijn verslechterd. Was er in de vorige monitor sprake van een neutrale trend, nu is deze vanuit een duurzaamheidsoptiek als negatief te bestempelen. In vergelijking met de meting van 2014 neemt Nederland nu een lagere plaats in op de Europese ranglijst voor wat betreft onder meer de gezonde levensverwachting van vrouwen en de discriminatie-gevoelens. Stond Nederland voor deze thema's in de Monitor Duurzaam Nederland 2014 nog in de middenmoot, nu nemen we voor deze indicatoren een plaats onderin de ranglijst in.

## 2.2 Kwaliteit van leven 'later'

### 2.2.1 Dashboard hulpbronnen ('later')

| Thema                              | Indicator                                  | Trend sinds 2000 | Positie van Nederland in vergelijking met Europa |
|------------------------------------|--|------------------|--|
| <b>Natuurlijk kapitaal</b>         |  |                  |  |
| Land                               | Oppervlakte per persoon                    | rood             | rood   |
| Natuur                             | Biodiversiteit                             | geel             | grijs  |
|                                    | Biodiversiteitsvoetafdruk                  | geel             | grijs  |
| Klimaat                            | Historische CO <sub>2</sub> -emissies      | rood             | rood   |
| Energie                            | Energiereserves                            | rood             | geel   |
| Bodemkwaliteit                     | Fosforoverschot bodem                      | groen            | geel   |
| Waterkwaliteit                     | Chemische kwaliteit oppervlaktewater       | rood             | groen  |
|                                    | Biologische kwaliteit oppervlaktewater     | groen            | rood   |
| Luchtqualiteit                     | Stedelijke blootstelling aan fijnstof      | groen            | geel   |
| <b>Menselijk kapitaal</b>          |  |                  |  |
| Arbeid                             | Beroepsbevolking                           | groen            | groen  |
|                                    | Gewerkte uren                              | rood             | rood   |
| Gezondheid                         | Gezonde levensverwachting vrouwen          | groen            | rood   |
| Opleiding                          | Opleidingsniveau                           | groen            | rood   |
| <b>Sociaal kapitaal</b>            |  |                  |  |
| Sociale participatie en vertrouwen | Gegeneraliseerd vertrouwen                 | groen            | groen  |
|                                    | Discriminatiegevoelens                     | geel             | rood   |
| Instituties                        | Vertrouwen in instituties                  | geel             | groen  |
| <b>Economisch kapitaal</b>         |  |                  |  |
| Fysiek kapitaal                    | Fysieke kapitaalgoederenvoorraad           | groen            | grijs  |
| Kennis                             | Kenniskapitaalgoederenvoorraad             | groen            | grijs  |
| Schuld                             | Netto financiële positie t.o.v. buitenland | groen            | groen  |

■ Trend met negatief effect op duurzaamheid, of lage internationale positie  
■ Neutraal of onbekend effect van trend op duurzaamheid, of gemiddelde/ gelijkblijvende internationale positie  
■ Trend met positief effect op duurzaamheid, of hoge internationale positie  
■ Geen data beschikbaar voor vergelijking met andere EU landen



Eén van de centrale vragen in het duurzaamheidsdebat is of we als huidige generatie voldoende hulpbronnen aan toekomstige generaties nalaten. Het dashboard hulpbronnen ('later') kijkt naar een breed scala aan hulpbronnen: natuurlijk, menselijk, sociaal en economisch kapitaal. De uitkomsten komen in grote lijnen overeen met het beeld dat in de Monitor van 2014 werd geschetst.

### **Natuurlijk kapitaal**

Het dashboard laat zien dat het natuurlijk kapitaal fors onder druk staat. Hierbij moet overigens wel worden aangetekend dat een aantal grote problemen uit de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw adequaat is aangepakt. De kwaliteit van bodem, met uitzondering van het stikstofoverschot, en oppervlaktewater laten vanaf 2000 een stabiele ontwikkeling of zelfs vooruitgang zien.

Op het vlak van klimaat en energie kleurt het dashboard rood. De energiereserves lopen in omvang terug, terwijl de CO<sub>2</sub>-uitstoot vergeleken met andere EU-landen nog steeds op een hoog niveau ligt.

Met de kanttekening dat de indicatoren voor biodiversiteit nog volop in ontwikkeling zijn, kan worden gezegd dat de cijfers in het dashboard – na een langdurige periode van achteruitgang – een voorzichtige stabilisatie van de soortenrijkdom laten zien. De cijfers voor de meest recente jaren zijn echter nog niet beschikbaar. In de komende Monitor Brede Welvaart zullen naar alle waarschijnlijkheid meer recente cijfers voorhanden zijn.

### **Menselijk kapitaal**

De verschillende aspecten van menselijk kapitaal hebben zich vanaf 2000 gunstig ontwikkeld. Het aantal gewerkte uren vormt hierop een uitzondering en daalde in deze periode. In het licht van de vergrijzing en het geringe aantal gewerkte uren per werkende per week, is het van belang dat de productiviteit van de Nederlandse beroepsbevolking op peil blijft. De relatief lage scores op de Europese ranglijst voor het opleidingsniveau van de bevolking en de gezonde levensverwachting kunnen de vraag oproepen of de productiviteit en concurrentiekracht van de Nederlandse economie op termijn onder druk komen te staan.

### **Sociaal kapitaal**

Ondanks de grote zorgen die in de samenleving bestaan over de mate van sociale cohesie en het delen van vitale normen en waarden, geven de indicatoren voor sociaal kapitaal een overwegend positief beeld. Zowel het vertrouwen dat burgers in elkaar hebben, als het vertrouwen in instituties is vanaf 2000 stabiel of zelfs stijgend en vergeleken met andere EU-landen ligt dit vertrouwen op een relatief hoog niveau. Net als in de Monitor Duurzaam Nederland 2014 is de trend van het deel van de bevolking dat zich gediscrimineerd voelt neutraal. Het percentage Nederlanders dat zich tot een gediscrimineerde groep voelt behoren was bij de laatste meting wel hoger dan in eerdere jaren. Alles bijeen staat Nederland op de Europese ranglijst met dit percentage momenteel in de 'rode' groep.

### **Economisch kapitaal**

Het beeld van het economisch kapitaal is onverminderd gunstig. De voorraden fysiek en kenniskapitaal ontwikkelen zich vanaf 2000 gunstig. Fysiek kapitaal betreft onder meer gebouwen en machines, kenniskapitaal heeft betrekking op bijvoorbeeld research en development, computersoftware, databanken en overige immateriële activa. Ook is de netto financiële positie van Nederland, uitgedrukt als percentage van het bbp, toegenomen. Nederland scoort hier het hoogst van de EU-landen.

## 2.3 Kwaliteit van leven 'elders'

Het laatste dashboard laat zien welk effect het welvaartsstreven van Nederland heeft op de rest van de wereld. Hierbij wordt bijzondere aandacht besteed aan de allerarmste landen, de zogenoemde LDC's, (Least Developed Countries), aangezien het Brundtland Rapport stelt dat een minder scheve welvaartsverdeling tussen landen in de westerse wereld en de ontwikkelingslanden moet worden nagestreefd.

Het 'elders' dashboard kijkt allereerst welke druk Nederland legt op het natuurlijk kapitaal van andere landen. Daarnaast wordt ook gekeken naar de mogelijk positieve effecten van handel en globalisering. Immers, met internationale handel worden ook inkomsten in de ontwikkelingslanden gegenereerd. Daarnaast vinden er inkomenstransfers vanuit Nederland naar armere landen plaats, onder andere in de vorm van ontwikkelingssamenwerking.

### 2.3.1 Dashboard Nederland in de wereld ('elders')

| Thema                         | Indicator  | Trend sinds 2000 | Positie van Nederland in vergelijking met Europa |
|-------------------------------|--|------------------|--|
| <b>Milieu en grondstoffen</b> |  |                  |  |
| Energie                       | Invoer energie   | geel             | rood   |
| Grondstoffen                  | Invoer mineralen   | rood             | rood   |
|                               | Invoer biomassa  | rood             | rood   |
| Klimaat                       | Emissiehandelsbalans                                     | rood             | grijs  |
| <b>Handel en hulp</b>         |  |                  |  |
| Hulp                          | Ontwikkelingshulp  | rood             | groen  |
|                               | Overdrachten   | groen            | groen  |
| Handel                        | Totale invoer uit LDC's                                  | groen            | groen  |
|                               | Invoer energie uit LDC's                                 | rood             | rood   |
|                               | Invoer mineralen uit LDC's                               | geel             | rood   |
|                               | Invoer biomassa uit LDC's                                | geel             | rood   |
|                               | Carbon footprint van NL consumptie als gevolg van import | geel             | rood   |

■ Trend met negatief effect op duurzaamheid, of lage internationale positie  
■ Neutraal of onbekend effect van trend op duurzaamheid, of gemiddelde/ gelijkblijvende internationale positie  
■ Trend met positief effect op duurzaamheid, of hoge internationale positie  
■ Geen data beschikbaar voor vergelijking met andere EU landen

#### Milieu en grondstoffen

Vergeleken met de dashboards voor de kwaliteit van leven 'hier en nu' en 'later', staan in dit dashboard veel indicatoren rood gekleurd. Voor het thema 'milieu en grondstoffen' is het beeld somberder dan in de Monitor van 2014. De dalende trend van de invoer van energie die toen zichtbaar was, is tot stilstand gekomen. Terwijl de import van biomassa in de Monitor van 2014 nog een neutrale trend liet zien, toont de huidige meting duidelijk een verslechtering. In de Monitor van 2014 nam Nederland voor wat betreft de invoer van mineralen en biomassa één van de laagste plaatsen in. De invoer van deze producten is vergeleken met andere landen binnen de Europese Unie relatief groot. Volgens de huidige meting bevindt Nederland zich ook qua import van energie in de onderste regionen op de EU ranglijst. Een deel van de in Nederland ingevoerde energieproducten verlaat het land later weer in (vrijwel) onbewerkte staat.

#### Handel en hulp

Wanneer we de blik richten op de ontwikkelingslanden, dan is het beeld minder somber.

Nederland behoort vergeleken met de rest van de EU nog steeds tot één van de grootste importeurs van goederen uit de Least Developed Countries (uiteraard in cijfers uitgedrukt per hoofd van de bevolking). De LDC's zijn de 48 armste landen ter wereld, zoals vastgesteld door de Verenigde Naties. Daarnaast zijn er ten opzichte van de vorige Monitor duidelijke verbeteringen opgetreden. Bij de importen van mineralen uit de LDC's en de koolstofvoetafdruk is de toenemende druk op het milieu die Nederland legt tot stilstand gekomen. De totale handel met de ontwikkelingslanden neemt nog steeds toe, wat mogelijk een positief welvaartseffect in deze landen heeft. Qua ontwikkelingshulp is de situatie echter verslechterd. Was er in de Monitor van 2014 nog sprake van een neutrale ontwikkeling vanaf 2000, het recente beeld geeft een significante daling te zien. Wel is de Nederlandse ontwikkelingshulp naar Europese maatstaven nog steeds hoog.

### 3. Ontwikkeling per maatschappelijk domein

Deze paragraaf gaat in meer detail in op de verschillende maatschappelijke domeinen die van belang zijn voor duurzame ontwikkeling. Deze zijn opgebouwd uit een of meer thema's, dezelfde als in de dashboards (zie vorige paragraaf). De verdeling van de thema's over de maatschappelijke domeinen is een andere, meer praktijkgerichte dan die over dashboards.

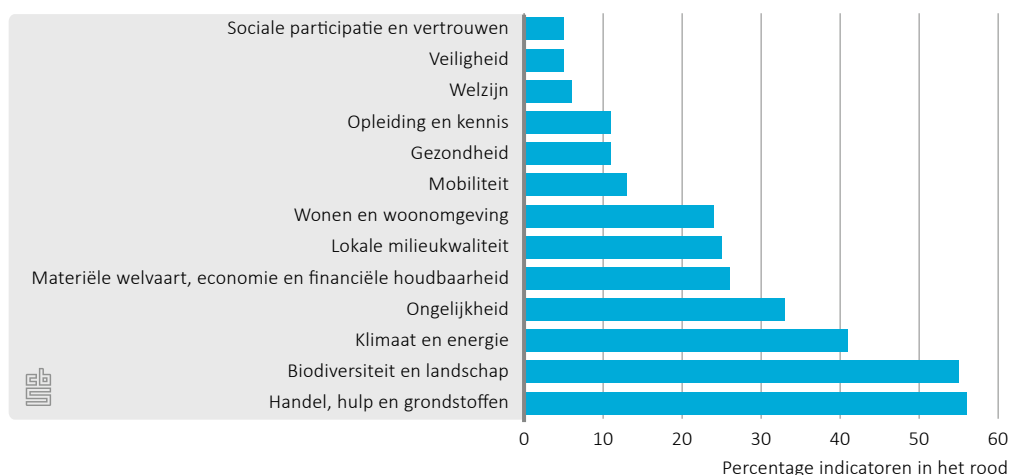
In de beschrijving per maatschappelijk domein worden naast de hoofdindicatoren uit paragraaf 2 nu ook sub-indicatoren gebruikt waardoor een completer beeld ontstaat. Hoofdindicatoren geven vaak de algemene stand van zaken weer zoals beschreven in paragraaf 2, maar lenen zich niet altijd voor beleidsbeïnvloeding. Om vooruitgang te boeken binnen een thema moeten doorgaans onderliggende zaken worden aangepakt. Bij een sub-indicator gaat het vaak om zaken die te beïnvloeden zijn door beleid. Denk bijvoorbeeld aan overgewicht (een sub-indicator) dat wel kan worden beïnvloed door overheidsmaatregelen en van belang is voor de hoofdindicator gezonde levensverwachting. Het is overigens voor het laatst dat de indeling in beleidsthema's in deze vorm wordt gehanteerd. Met ingang van de Monitor Brede Welvaart van 2018 worden bij het thematische hoofdstuk de 17 duurzaamheidsdoelen (SDGs) betrokken.

Grafiek 3.0.1 geeft een globaal overzicht hoe Nederland er voor de onderscheiden thema's voor staat. Voor ieder thema staat vermeld welk percentage van indicatoren 'rood' gekleurd is. Dit betekent dat de trend van die indicatoren vanaf 2000 negatief is vanuit oogpunt van duurzaamheid, of – bij de plaats op de Europese ranglijst – dat Nederland tot de slechtst scorende lidstaten behoort.

Grafiek 3.0.1 geeft slechts een indicatie op welke terreinen Nederland er vanuit een duurzaamheidsoptiek beter of slechter voor staat. Het is uiteraard een politieke vraag welke van deze aspecten beleidsmatig meer of minder aandacht verdienen.

In deze paragraaf worden vier thema's beschreven waarin relatief veel indicatoren in het 'rood' staan. Het gaat hierbij om: handel, hulp en grondstoffen; biodiversiteit en landschap; klimaat en energie en om materiële welvaart. Ten slotte zal kort iets worden gezegd over ongelijkheid en verdelingsvraagstukken.

### 3.0.1 Aandeel indicatoren met score "rood" in totaal aantal indicatoren met score "rood", "geel" en "groen" per domein



## 3.1 Handel, hulp en grondstoffen

### 3.1.1 Thema handel, hulp en grondstoffen

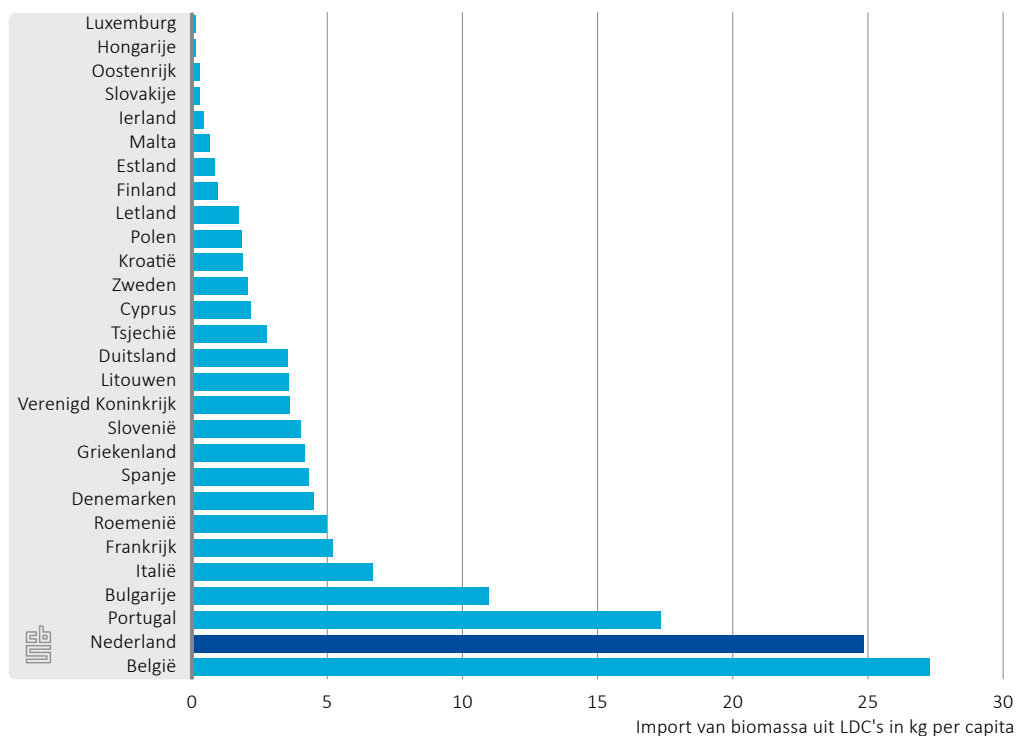
| Maatschappelijk domein        | Indicator         | Trend sinds 2000   | Positie van Nederland in vergelijking met Europa |       |
|-------------------------------|-------------------|--|--|-------|
| Handel, hulp- en grondstoffen | Hulp              |  |  |       |
|                               | Ontwikkelingshulp | rood   | groen  |       |
|                               | Overdrachten      | groen  | groen  |       |
|                               | Handel            | Invoer mineralen   | rood   | rood  |
|                               |                   | Invoer biomassa  | rood   | rood  |
|                               |                   | Totale invoer uit LDC's                                  | groen  | groen |
|                               |                   | Invoer energie uit LDC's                                 | rood   | rood  |
|                               |                   | Invoer mineralen uit LDC's                               | geel   | rood  |
|                               |                   | Invoer biomassa uit LDC's                                | geel   | rood  |
|                               |                   | Carbon footprint van NL consumptie als gevolg van import | geel   | rood  |

■ Trend met negatief effect op duurzaamheid, of lage internationale positie  
■ Neutraal of onbekend effect van trend op duurzaamheid, of gemiddelde/ gelijkblijvende internationale positie  
■ Trend met positief effect op duurzaamheid, of hoge internationale positie  
■ Geen data beschikbaar voor vergelijking met andere EU landen

Het thema 'handel, hulp en grondstoffen' kijkt welke effecten het welvaartsstreven van Nederland op de rest van de wereld heeft. Hierbij wordt in het bijzonder naar de ontwikkelingslanden gekeken.

De totale handel met de LDC's neemt toe, hetgeen in principe een positief welvaartseffect heeft voor deze landen. De invoer van mineralen en biomassa vertoont een neutrale trend. Bij de import van energie uit de LDC's (ontwikkelingslanden) is de trend nog altijd negatief. Vergeleken met andere EU-landen legt Nederland een relatief grote druk op de natuurlijke hulpbronnen van de rest van de wereld (en vooral van de LDC's), zoals grafiek 3.1.2 voor de invoer van biomassa laat zien. Een deel van de ingevoerde biomassa verlaat ons land later weer in (vrijwel) onbewerkte staat.

### 3.1.2 Invoer van biomassa uit Least Developed Countries (LDC's), 2015



Bron: CBS o.b.v. Eurostat.

Ontwikkelingshulp vormt een positieve invloed van Nederland op de buitenwereld. Ook al is deze hulp dalende, Nederland geeft vergeleken met andere EU-landen nog altijd relatief veel uit aan de ondersteuning van de allerarmste landen.

## 3.2 Biodiversiteit en landschap

### 3.2.1 Thema biodiversiteit en landschap

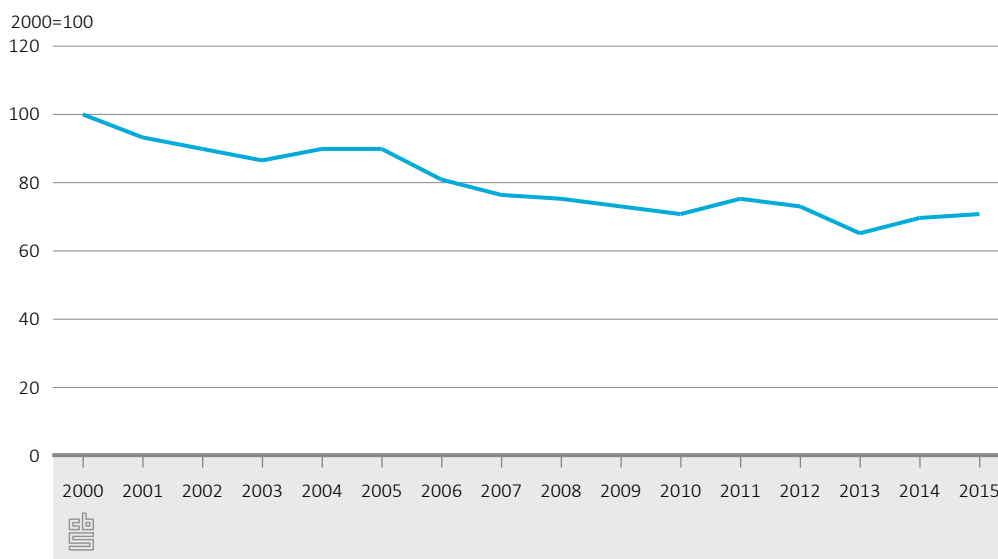
| Maatschappelijk domein             | Indicator                     | Trend sinds 2000 | Positie van Nederland in vergelijking met Europa |
|------------------------------------|-------------------------------|------------------|--|
| <b>Biodiversiteit en landschap</b> | Land                          |                  |  |
|                                    | Oppervlakte per persoon       | rood             | rood   |
|                                    | Landgebruik t.b.v. consumptie | groen            | grijs  |
| Natuur/biodiversiteit              | Biodiversiteitsvoetafdruk     | geel             | grijs  |
|                                    | Natuurgebieden                | groen            | rood   |
|                                    | Staat van instandhouding      | geel             | rood   |
|                                    | Rode Lijst Indicator          | geel             | grijs  |
|                                    | Vogels boerenland             | rood             | rood   |

- Trend met negatief effect op duurzaamheid, of lage internationale positie
- Neutraal of onbekend effect van trend op duurzaamheid, of gemiddelde/ gelijkblijvende internationale positie
- Trend met positief effect op duurzaamheid, of hoge internationale positie
- Geen data beschikbaar voor vergelijking met andere EU landen

De hoge bevolkingsdichtheid van Nederland leidt automatisch tot een grote druk op de natuurlijke leefomgeving. Alle indicatoren voor biodiversiteit en landschap die internationaal kunnen worden vergeleken laten zien dat Nederland op de Europese ranglijst in de onderste regionen staat. Bij een aantal indicatoren is de langetermijntrend in Nederland echter voorzichtig positief. Zo neemt het oppervlak aan natuurgebieden wat toe.

De maatstaf 'vogels van het boerenland' laat een afnemende soortenrijkdom zien (zie onderstaande figuur), terwijl de 'lijst van instandhouding' gebaseerd op de Europese Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn een stabilisatie suggereert.

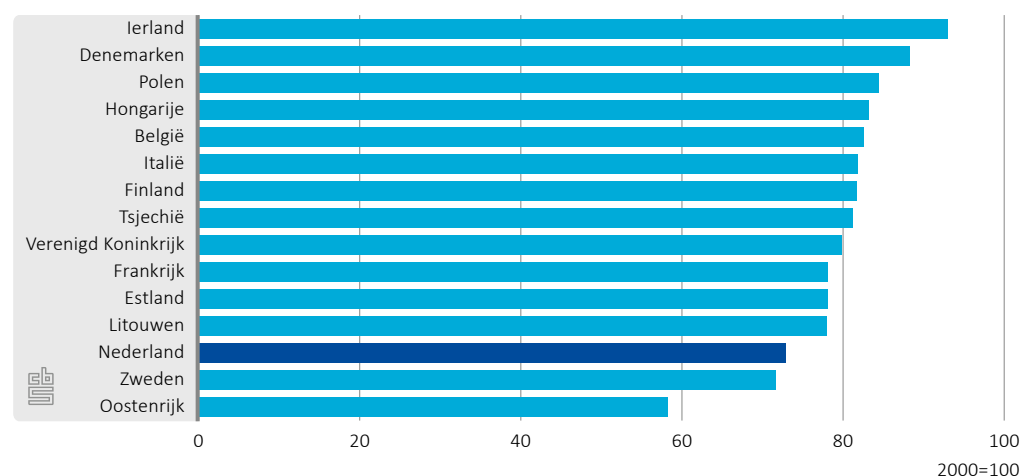
### 3.2.2 Boerenlandvogels in Nederland (27 van de 39 Europese soorten)



Bron: CBS/NEM.

In vergelijking met andere Europese landen is de daling van de 'vogels van het boerenland'-index in ons land relatief groot, zoals grafiek 3.2.3 laat zien. In de Monitor Brede Welvaart 2018 zal de Living Planet Index worden opgenomen waardoor duidelijkere uitspraken over trends in biodiversiteit gedaan kunnen worden.

### 3.2.3 Vogels van het boerenland, positie van Nederland in Europa, 2014



Bron: Eurostat.

## 3.3 Klimaat en energie

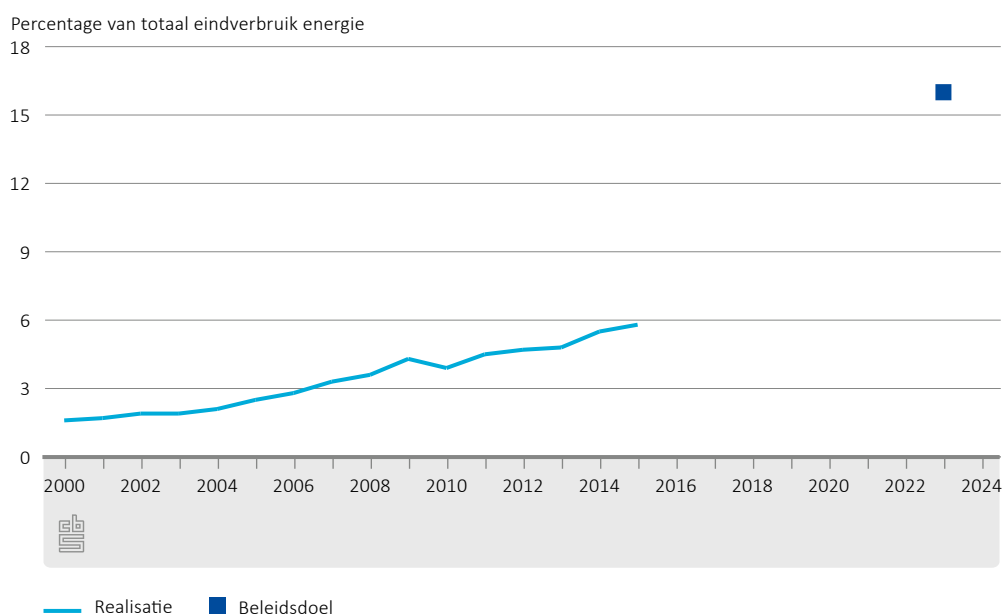
### 3.3.1 Thema klimaat en energie

| Maatschappelijk domein    | Indicator                                      | Trend sinds 2000 | Positie van Nederland in vergelijking met Europa |
|---------------------------|--|------------------|--|
| <b>Klimaat en energie</b> |  |                  |  |
| Klimaat                   | Historische CO <sub>2</sub> -emissies          | rood             | rood   |
|                           | Emissiehandelsbalans                           | rood             | grijs  |
|                           | Totale broeikasgasemissies per inwoner         | groen            | rood   |
|                           | Broeikasgasintensiteit van het energieverbruik | groen            | geel   |
|                           | CO <sub>2</sub> -emissies                      | groen            | rood   |
|                           | Broeikasgasintensiteit van de economie         | groen            | geel   |
| Energie                   | Energie-reserves                               | rood             | geel   |
|                           | Hernieuwbare energie                           | groen            | rood   |
|                           | Uitputting energievoorraad                     | geel             | grijs  |
|                           | Bruto binnenlands energieverbruik              | groen            | rood   |
|                           | Energie-intensiteit van de economie            | groen            | geel   |
| Energie (internationaal)  | Invoer energie                                 | geel             | rood   |

■ Trend met negatief effect op duurzaamheid, of lage internationale positie  
■ Neutraal of onbekend effect van trend op duurzaamheid, of gemiddelde/ gelijkblijvende internationale positie  
■ Trend met positief effect op duurzaamheid, of hoge internationale positie  
■ Geen data beschikbaar voor vergelijking met andere EU landen

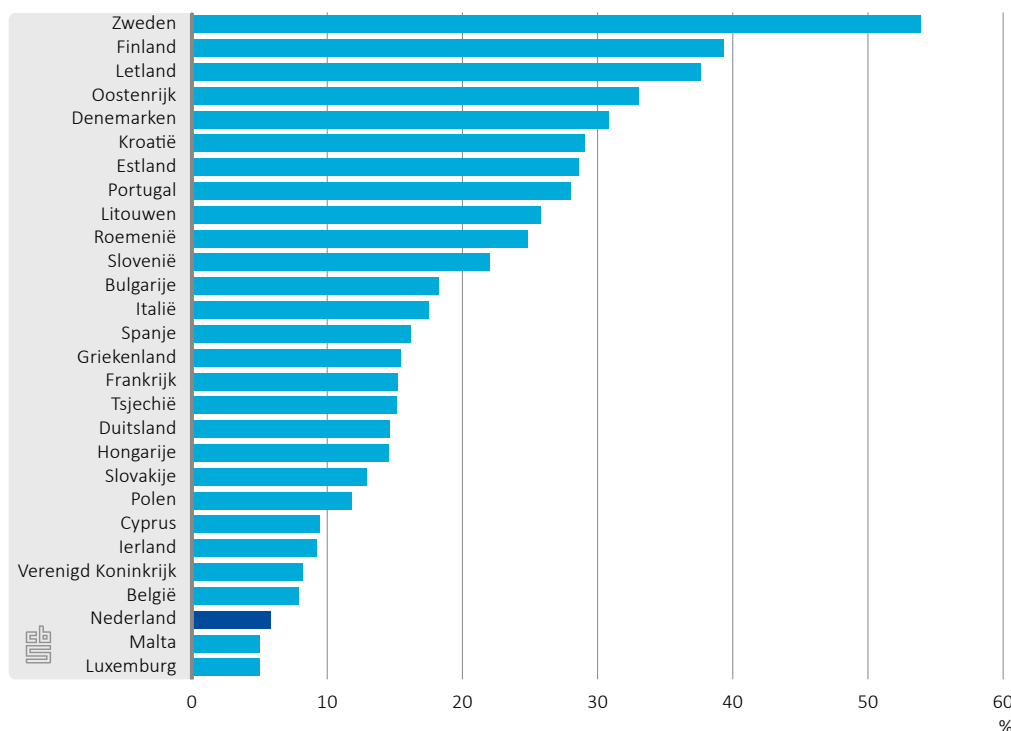
Op het gebied van energieverbruik is een aantal verbeteringen zichtbaar: het bruto energieverbruik en de energie-intensiteit van de economie nemen af, terwijl de ontwikkeling van het aandeel hernieuwbare energie in de totale energieconsumptie stijgt. De overheid stelt zich in het Energieakkoord ten doel te zorgen dat in 2023 de hoeveelheid duurzame energie in Nederland 16 procent bedraagt.

### 3.3.2 Hernieuwbare energie in Nederland



Ondanks deze verbeteringen staat Nederland qua energieverbruik nog altijd laag op de EU-ranglijst. Dit houdt in dat de Nederlandse economie relatief veel energie verbruikt, terwijl het aandeel hernieuwbare energie naar Europese maatstaven gering is. Uit grafiek 3.3.3 blijkt dat het percentage hernieuwbare energie in Zweden en Finland met respectievelijk 54 en 39 procent het hoogst is.

### 3.3.3 Hernieuwbare energie, Nederland in Europa, 2015



Bron: Eurostat.

Bij de uitstoot van broeikasgassen per inwoner, waaronder die van CO<sub>2</sub>, is de langetermijntrend in Nederland positief. Echter, ook hier blijft Nederland achter vergeleken met de rest van de Europese Unie.

## 3.4 Materiële welvaart, economie en financiële houdbaarheid

De Nederlandse economie ontwikkelt zich voorspoedig. De consumptieve uitgaven stijgen en het consumptieniveau is naar Europese maatstaven hoog.

Hoewel de werkloosheid de laatste jaren afneemt, is de langetermijntrend – gemeten vanaf 2000 – nog altijd negatief. De structurele werkloosheid is nog steeds relatief hoog. Ook daar is de trend negatief. In Europees verband is de Nederlandse werkloosheid echter laag. Qua structurele werkloosheid is ons land een middenmoter op de Europese ranglijst.

De schuld van de centrale overheid uitgedrukt als percentage van het bbp is de laatste jaren gedaald, maar de lange termijntrend voor de periode vanaf 2000 is vanuit oogpunt van duurzaamheid nog steeds negatief. Ook staat de houdbaarheid van de Nederlandse pensioenen onder druk.



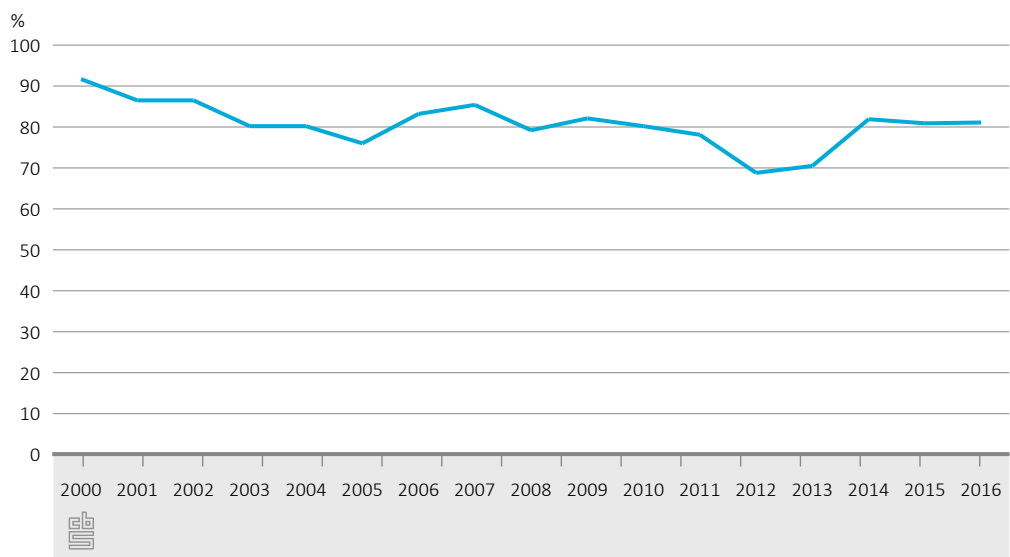
### 3.4.1 Thema materiële welvaart, economie en financiële houdbaarheid

| Maatschappelijk domein                | Indicator                                  | Trend sinds 2000 | Positie van Nederland in vergelijking met Europa |
|---------------------------------------|--|------------------|--|
| <b>Materiële welvaart en economie</b> |  |                  |  |
| Materiële welvaart                    | Consumptieve bestedingen                   | groen            | groen  |
|                                       | Bruto binnenlands product                  | groen            | groen  |
| Arbeid                                | Arbeidsproductiviteit                      | groen            | groen  |
|                                       | Beroepsbevolking                           | groen            | groen  |
|                                       | Gewerkte uren                              | rood             | rood   |
|                                       | Verwacht aantal werkzame jaren             | groen            | groen  |
|                                       | Bruto arbeidsparticipatie                  | groen            | groen  |
| Fysiek kapitaal                       | Werkloosheid                               | rood             | groen  |
|                                       | Fysieke kapitaalgoederenvoorraad           | groen            | grijs  |
|                                       | Bruto investeringen in vaste activa        | rood             | geel   |
|                                       | Investeringen in ICT                       | groen            | groen  |
| Bestaanszekerheid                     | Eigen financiële situatie                  | rood             | groen  |
|                                       | Structurele werkloosheid                   | rood             | geel   |
| <b>Financiële houdbaarheid</b>        |  |                  |  |
| Financiële houdbaarheid               | Netto financiële positie t.o.v. buitenland | groen            | groen  |
|                                       | Pensioenen                                 | rood             | groen  |
|                                       | Schuld van de Centrale overheid            | rood             | geel   |

■ Trend met negatief effect op duurzaamheid, of lage internationale positie  
■ Neutraal of onbekend effect van trend op duurzaamheid, of gemiddelde/ gelijkblijvende internationale positie  
■ Trend met positief effect op duurzaamheid, of hoge internationale positie  
■ Geen data beschikbaar voor vergelijking met andere EU landen

Bij de zorgen van burgers over de eigen financiële situatie is de trend nog steeds rood, ondanks een recente verbetering. Grafiek 3.4.2 laat zien dat 92 procent van de burgers in 2000 verwachtte dat de eigen financiële situatie de komende 12 maanden minstens gelijk zou blijven. Dit aandeel daalde tot een dieptepunt van 69 procent in 2012. Daarna heeft zich een voorzichtig herstel ingezet. Het meest recente cijfer van 81 procent in 2016 ligt nog wel ruim onder dat van 2000.

### 3.4.2 Oordeel eigen financiële situatie: komende 12 maanden minimaal gelijk



In vergelijking met andere EU-landen is deze zorg over de eigen financiële situatie echter niet groot. Het percentage mensen dat tevreden is met de eigen financiële situatie was in 2016 alleen in Finland, Denemarken, Ierland en Zweden hoger.

## 3.5 Ongelijkheid

### 3.5.1 Thema ongelijkheid

| Maatschappelijk domein | Indicator                              | Trend sinds 2000 | Positie van Nederland in vergelijking met Europa |
|------------------------|--|------------------|--|
| Ongelijkheid           | Tevredenheid over inkomensongelijkheid | geel             | groen  |
|                        | Inkomensongelijkheid                   | rood             | groen  |
|                        | Inkomensongelijkheid man/vrouw         | groen            | rood   |

■ Trend met negatief effect op duurzaamheid, of lage internationale positie  
■ Neutraal of onbekend effect van trend op duurzaamheid, of gemiddelde/ gelijkblijvende internationale positie  
■ Trend met positief effect op duurzaamheid, of hoge internationale positie  
■ Geen data beschikbaar voor vergelijking met andere EU landen

De inkomensongelijkheid – afgemeten aan de 80/20-ratio – is toegenomen. Deze ratio wordt berekend als de verhouding van het totale inkomen van de 20 procent hoogste inkomens en het totale inkomen van de 20 procent laagste inkomens. Binnen Europa is de inkomensongelijkheid in Nederland volgens deze maatstaf echter relatief klein.<sup>5)</sup> Hoewel het procentuele verschil in uurloon tussen mannen en vrouwen in Nederland afneemt (groene trend) is dit verschil in vergelijking met de andere EU-lidstaten nog steeds relatief groot. Een deel van het verschil in uurloon tussen mannen en vrouwen hangt samen met verschillen in beroep, onderbreking in carrière en verschillen in leeftijdsopbouw tussen werkenden naar geslacht. Als hiermee rekening wordt gehouden is er nog altijd een onverklaard beloningsverschil.

Maatschappelijke ongelijkheid zal in de nieuwe Monitor Brede Welvaart meer aandacht krijgen dan in de huidige Monitor Duurzaam Nederland, zowel in een hoofdstuk over Sustainable Development Goals als in een apart hoofdstuk over verdelingsvraagstukken. Een eerste rapportage van het CBS over de Sustainable Development Goals verscheen in november 2016.<sup>6)</sup>

<sup>5)</sup> De ongelijkheidsmaatstaf gehanteerd in de Monitor Duurzaam Nederland wijkt af van de Gini-coëfficiënt die het CBS normaal gebruikt. In deze publicatie wordt de 80/20 maatstaf gehanteerd. Deze ratio wordt berekend als de verhouding van het totale inkomen in de 20% hoogste inkomens en het totale inkomen van de 20% laagste inkomens. Als alle personen hetzelfde inkomen hebben, is de ratio gelijk aan 1.

<sup>6)</sup> De eerste meting van de Nederlandse SDG's, zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/44/meten-van-sdgs-een-eerste-beeld-voor-nederland>.

## 4. Monitor Duurzaam Nederland op de CBS-website

Bij deze beknopte Monitor Duurzaam Nederland 2017 publiceert het CBS op de website twee visualisaties en vier tabellen met de gebruikte datareeksen.

- Duurzame ontwikkeling (basis voor paragraaf 2)
  - Visualisatie Duurzame ontwikkeling
  - Tabel kwaliteit van leven, hulpbronnen en Nederland in de wereld: cijfers Nederland
  - Tabel kwaliteit van leven, hulpbronnen en Nederland in de wereld: positie Nederland in de Europese Unie
  
- Visualisatie Domeinen van duurzaamheid (basis voor paragraaf 3)
  - Visualisatie Domeinen van duurzaamheid
  - Tabel domeinen van duurzaamheid: cijfers Nederland
  - Tabel domeinen van duurzaamheid: positie Nederland in de Europese Unie

## Verklaring van tekens

|                   |  |
|-------------------|--|
| Niets (blanco)    | Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen                            |
| .                 | Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim                    |
| *                 | Voorlopige cijfers   |
| **                | Nader voorlopige cijfers   |
| 2016–2017         | 2016 tot en met 2017   |
| 2016/2017         | Het gemiddelde over de jaren 2016 tot en met 2017                            |
| 2016/'17          | Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2016 en eindigend in 2017 |
| 2014/'15–2016/'17 | Oogstjaar, boekjaar, enz., 2014/'15 tot en met 2016/'17                      |

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

## Colofon

### *Uitgever*

Centraal Bureau voor de Statistiek  
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag  
[www.cbs.nl](http://www.cbs.nl)

### *Prepress*

CCN Creatie, Den Haag

### *Ontwerp*

Edenspiekermann

### *Inlichtingen*

Tel. 088 570 7070  
Via contactformulier: [www.cbs.nl/infoservice](http://www.cbs.nl/infoservice)

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2017.  
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.



